

5. Пространство и время в языке и культуре : [сб. науч. работ] / отв. ред. С. М. Толстая. – М. : Индрик, 2011 – 367 с.
6. Романов Е. Р. Белорусский сборник, 1912. – Вып. 8 : Быт белоруса / Е. Р. Романов. – Вильно : Тип. А. Г. Сыркина, 2012. – 411 с.
7. Толстой Н. И. Восток – запад / Н. И. Толстой // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. – Т. 1 : А–Г / [под общ. ред. Н. И. Толстого]. – М. : Междунар. отношения, 1995. – С. 445–447.
8. Філіпенка У. Усход / У. Філіпенка // Міфалогія беларусаў : энцыклапедычны слоўнік / [наук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько]. – Мінск : Беларусь, 2011. – С. 486.

Скарачэнні

ФЭАБ – Фальклорна-краззнаўчы архіў вучэбнай фальклорна-краззнаўчай лабараторыі БрДУ імя А. С. Пушкіна.

Швед Инна. К вопросу поэтики пространства: семиотизация востока в белорусском фольклоре.

Статья посвящена вопросам семиотизации Востока как стороны света. Историко-генетическое изучение, ориентирующееся на диахроническое и парадигматическое исследование «языка» пространства как целостного феномена знаково-символической системы белорусского фольклора, дополняется функционально-семантическим исследованием. На белорусском фольклорно-этнографическом материале XIX – начала XXI веков раскрываются особенности реализации символики Востока как элемента пространственного кода в различных ритуально значимых ситуациях семейной, календарной, окказиональной обрядности и будничной жизни, а также устно-поэтических текстах. Особое внимание уделяется обсуждению дискурса семиотизации этой части света в народно-медицинских и матрициальных магических практиках и соответствующих заговорах, где рассматриваемый элемент пространственного кода играет первостепенную роль, поворот лицом и движение на Восток выступает стержневой линией ритуального поведения, реализует, среди прочего, идею «новизны», «чистоты», отсылающей к космо- и антропогонической ситуации первоначала, «золотого века», когда ново-созданный мир был чист, гармоничен, совершенен. Рассмотрение различных обрядово-текстовых реализаций символики Востока позволяет сделать вывод, что его «мифоритуальный ресурс» связан с актуализацией положительных коннотаций.

Ключевые слова: семиотизация, Восток, мифопоэтическая модель мира, белорусский фольклор.

Shved Ina. To the Question of the Space Poetics: Semiotization of East in the Belarusian Folklore. The

article is devoted to the semiotization of east as a cardinal direction. Historical and genetic studies that focus on paradigmatic and diachronic study of the «language» of the space as an integral phenomenon of sign-symbolic system of the Belarusian folklore, complemented by a functional-semantic research. In the Belarusian folklore and ethnographic material 19 – early 21 centuries are revealed features of the implementation of the East as part of the symbolism of the spatial code in different ritually significant situations of family, calendar, and occasional rituals of everyday life, as well as oral and poetic texts. Particular attention is paid to the discussion of discourse semiotization this part of the world in people's health and matrimonial magical practices and the related plots, where the element of spatial code plays a pivotal role, turning face and movement to the east stands the core line of ritual behavior, implements, among other things, the idea of «novelty» «purity» «that refers to a cosmopolitan and anthropogonic situation ultimate beginning, the» golden age «when the newly created world was pure, harmonious, perfect. Consideration of various ritual and symbolism east text implementations allows to conclude that his «life mythos-ritual» associated with the actualization of positive connotations.

Key words: semiotization, east, mythopoetic model of the world, the Belarusian folklore.

Стаття надійшла до редколегії
21.09.2015 р.

УДК 821.161.2 (092)

Наталія Шевель

Особливості інтерпретації мотивів та образів Т. Шевченка у творчості поетів «Української хати»

У статті досліджено особливості впливу особистості Т. Шевченка, мотивів та образів його творчості на доробок поетів «Української хати»; визначено традиції й новаторство художньої інтерпретації актуальних для модерністів образів, зокрема народного співця, кобзи, туману, ночі; з'ясовано зумовленість специфіки образності.

Ключові слова: модернізм, символізм, «Українська хата», традиційні образи, новаторство.

© Шевель Н., 2015

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз досліджень проблеми. Ключова роль згуртування «Українська хата» визнана в літературно-мистецькому житті початку ХХ ст. Зокрема, заслуговують на увагу праці В. Шевчука [11], О. Бартко, яка досліджувала літературно-естетичну концепцію журналу. У контексті вивчення українського модернізму до діяльності «хатян» звертаються відомі дослідники С. Павличко [6], Т. Гундорова, В. Погребенник, С. Денисюк [4] та ін. Натомість поетичний доробок чільних представників «Української хати» потребує поглибленого дослідження. Зокрема, цікаво простежити вплив на художній світ поезії «хатян» творчості Т. Шевченка, постать якого особливо цікавила модерністів.

Мета дослідження – вивчення особливостей впливу особистості Т. Шевченка та його образного світу на творчість чільних поетів «Української хати». Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання низки завдань: виявити в поетичному доробку поетів-«хатян» традиційні для творчості Т. Шевченка мотиви та образи; визначити особливості їхньої творчої інтерпретації, з'ясувати зумовленість специфіки образності.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Плекаючи ідею модернізму щодо створення нової «елітарної» літератури з її надувагою до особистості та вирішальною роллю поетичного слова, поети «Української хати», проте, не могли абстрагуватися від загальнонаціональної проблематики й тяжіли до синтезованої моделі, яка б органічно єднала ідеологію націоналізму та естетику модернізму. Тож цілком закономірний і посилений інтерес до образу Тараса Шевченка та свіжий погляд на цю непересічну постать у мистецтві як літературних критиків журналу, так і самих чільних представників згуртування, насамперед «п'ятірного грона» поетів «Української хати», осередку ідейно та художньо близьких митців: О. Неприцького-Грановського, М. Шаповала, Ю. Будяка, О. Коваленка і їхнього лідера Грицька Чупринки.

Особливо актуальною видається для «хатян» проблема особистості митця у соціумі. Проте романтична традиція універсалізації призначення поетичної творчості, специфічно засвоєна українським передсимволізмом 10-х років ХХ ст., значно модифікувалася. М. Євшан витворює модель модерного митця в руслі націскультуротворчого характеру журналу, а найповніше відповідає естетичній програмі «Української хати» творчість Г. Чупринки. Чупринка, уважаючи поета наділеним особливим даром бачити сутність явищ, убачає вищу місію у відкритті для ««сліпих братів» істини, проведення їх у царство Добра, Краси й Гармонії» [3, с. 2]. В українській романтичній поезії цю традицію представляє образ бандуриста («Бандура» Л. Боровиковського, «Український бард» Є. Гребінки, «Бандурист» О. Афанасьєва-Чужбинського, «Перебендя» Т. Шевченка та ін.).

Публікація «*Моєї кобзи*» в травні 1907 р. в газеті «Рада» стала початком творчості Г. Чупринки. Образ народного музичного інструмента асоційований у народній уяві, а отже, і в романтиків із місією пробудження народу: «*Ти чуєш, як жалібно кобза гуде, / Аж стогін з грудей виринає, – / І в голову думка невтішна іде, / І мрію веселу вбиває*» [9, с. 34]. Л. Голомб відзначає, що ця поезія вписувалася в традиційне коло мотивів тогочасної української поезії. «Образ кобзи, цього давнього народного інструмента, що став символом демократичних устремлінь українських поетів, починаючи від Т. Шевченка, засвідчує національні корені поетового слова» [2, с. 97]. Образ народного співця зустрічаємо в багатьох творах Т. Шевченка, а саме слово «кобзар» перифразно йменує поета. Народний співець постає реалістичним, вихопленим із життя («Перебендя»). Він самотній, не зрозумілий людям: «*Нема йому в світі хати; / Недоля жартує / Над старою головою*» («Перебендя» [10, с. 286]). Демонструючи амбівалентні цінності маргінальної доби, образ кобзи в Г. Чупринки поєднує помітний модерністський песимізм («*На втіху ж неначе й надії нема, // Недолі душа виглядає*» [9, с. 34]) із глибинною семантикою образу кобзи, актуалізуючи історичну пам'ять, знакову для українців боротьбу за свободу.

Своїми піснями Шевченків кобзар Волох закликає до бою («Гайдамаки»). Грицько Чупринка теж входить у літературу як поет бурі та неспокою («*Огнем палаючого слова / Будить людей, живить серця*») [9, с. 286]. Уже Т. Шевченко перетворив образ кобзаря на символ виразника національних проблем, співця волі рідного краю. Г. Чупринка через потрактування образу виконавця пісень, яким є співець, бандурист чи лірник, вирішує модерністську проблему призначення митця та його стосунків із юрбою. Збіркою «*Огневіт*» автор утверджує месійне призначення поета («*Лірники*» [9, с. 66]), яке засноване на модерністському конфлікті між лірником та юрбою. «*Байдужий натовп туди, // Натовп постатів без душі*» не здатен зрозуміти «*нудьги сердець горючих*». Розпачем сповнена

констатація анахронічності народної пісенності: «Кобзо, кобзо! Ти одламок, // Ти документ темноти» [9, с. 275]. Л. Голомб зауважує невелику часову віддаленість, проте таку різницю декларативну відмінність між уже згадуваною першою поезією «Моя кобза» й щойно цитованою – «Давня кобза», убачаючи в потрактуванні символу епатажність та перебільшення [2, с. 98].

Поезія-діалог із подібною назвою («До кобзи») є і в іншого хатянина – Ю. Будяка. Ліричний герой закликає кобзу бути суголосною громадським настроєм та заспокоювати людей («як для брата, / Тихо-тихо грай») або ж апелювати до сумління, коли в радості забувають про людські біди («тоді, кобзо, плач») чи відверто шкодять («Загреми, як грім!») [1, с. 6]. Дещо інакшим, більш класичним постає образ співця у вірші «Поет», якого автор ототожнює з арфою: «Він – серце народне, він – арфа чутлива» [1, с. 70]. Дослідник С. Денисюк відзначає в цього хатянина «динамічне світовідчуття та дієве ставлення до дійсності», наводячи на підтвердження слова його колеги М. Сріблянського, який називав його «модерністом» у тому сенсі, що його твори оздоровлюють атмосферу життя «ядом сатири», поезією бадьорості протестують проти «пасивного скигління наших батьків і їх патріотичного ханжества» [4, с. 103]: «Мовчіть, плаксиві кобзарі, / У прах розбийте ліри! / Не будьте змолоду старі / І бризніть яд сатири!» [1, с. 106]. У цій поезії звучить заклик до боротьби («Нехай всі кобзи розіб'є, / Нехай мечі нові кує»), суголосний Шевченковому «Громадою обух сталить та добре вигострить сокиру». Ці прикметні ознаки творчого доробку Ю. Будяка зближують його з настроєвою та ідейною домінантою поезії Т. Шевченка.

Образ занедбаної й забутої кобзи, яку бере зі стіни ліричний герой та грає сумні пісні, знаходимо й у збірці іншого поета «Української хати» О. Неприцького-Грановського. Символічний образ народного співця, який не вміє грати веселої на догоду слухачам, типологічно зіставний із кобзарем у Т. Шевченка. «Народе мій – сумний кобзарю!» – звертається О. Неприцький-Грановський в іншій поезії, генезу такого означення важко не пов'язати з іменем Кобзаря-Шевченка, бодай як натхненника такого заклику.

Поезія О. Неприцького-Грановського «Вечірній сум» алюзійно перегукується з віршем Т. Шевченка «За сонцем хмаронька пливе». Обидві поезії візуалізують вечірнє західне сонце, по-романтичному наповнюючи цю картину символікою відпочинку душі та загрози темних сил. Якщо в Неприцького-Грановського домінантним настроєм є мінорний сум, що задекларовано і в назві поезії, то в Шевченка присутній образ туману, який «неначе ворог, / Закриває море / І хмароньку рожевою» [10, с. 206], тож настання ранку є довгоочікуваним звільненням душі від зла. Натомість поет-модерніст містифікує й утаємничує ніч: «Рожеві хмароньки зійдуться / І любо пестяться в серпанку / Питань таємних серед ночі, / Аж поки бризне світлом ранку» [5, с. 23]. Відшевченківськими тут є й зменшувально-пестливі суфікси (*сонечко, хмаронька, тепленький вітер*), і персоніфікація сонця, хмар, і навіть «рожеві хмароньки» є віддунням Шевченкової хмароньки, яка «покриває рожевою пеленою». Проте фінальний тривожний настрій довгоочікуваного настання ранку в поезії Шевченка («І ждеш його, того світу, / Мов матері діти») настроєво не суголосний ідилічно-мінорному замилюванню в Неприцького-Грановського («В повітрі тихо, пречудово / І в небі зірка перша мріє...»). Смутком та тривогою доповнений сум, викликаний спогляданням символічної картини західного сонця, в іншій його поезії – «Над вечір» [5, с. 24]. Згадаємо тут і вірш Г. Чупринки «Вечір»: те ж західне сонце, сон природи і тривога, проте від сердечного болю за розбите щастя: «Тільки серце так тривожно / Власним боєм одграє – / Вже розбилося безбожно / Щастя давнє твоє» [9, с. 223]. Поетів-модерністів відрізняє тут інтимно-суб'єктивна настроєва домінанта суму, натомість у Шевченка темне зло є вселюдським.

Асоціації з Шевченковим викликає й поезія О. Неприцького-Грановського, яка відкриває цикл «Дівочий сон», насамперед вибором надуживаної Шевченком форми сну. Проте сон тут не має соціального складника, натомість слугує інтимізації та втаємниченню дівочих бажань: «Хтось незаний... так, незаний... в / срібних росах / Хмарою спустився» [5, с. 81]. Одразу пригадується поезія «Дівичії ночі» Т. Шевченка, так само написана від імені ліричної героїні, щоправда, без складової частини суспільного осуду за самотність («А мені ще й завидують, / гордою і злою / Злії люди нарікають» [10, с. 105]). Поезія «хатянина» надзвичайно мелодійна, з алітерованими шиплячими та свистячими **с, ш, х**, які посилені рефренами. Неможливо не засоціювати її з Шевченковим «Хто се, хто се по сім боці / Чеше косу? Хто се?» з його «Утопленої» [10, с. 76]: «Хмарою спустився / У шовкових косах,

косах, косах... / Зирк, в трояндах моя ніжка. / Пелюстки щебечуть мляво: Тихше, тихше... / Він схилився до ліжка, / В хвилюванні дише, дише, дише...» [5, с. 81].

Як відомо, творчість Тараса Григоровича як така, що просто всуціль зіткана з мистецьки довершених прийомів, стала щедрим матеріалом для дослідження рецептивної поетики І. Франком у його трактаті «Із секретів поетичної творчості». Модернізм активно користується прийомами звукопису для сугестивного впливу на реципієнта, тож в аналізованій поезії Неприцького-Грановського алітерація шиплячих та свистячих створює ауру тиші, таємничості, розмови пошепки. Можемо припускати свідоме орієнтування автора на конкретну поезію Т. Шевченка, постать якого цікавила модерністів, зокрема «хатян».

Дослідник «Української хати» В. Шевчук уважає увагу до постаті Шевченка романтичною традицією молодого покоління [11, с. 7]. Зокрема, ідеться про статтю М. Сріблянського «Поет і юрба (До характеристики «культу» Шевченка)» [8]. «Хатяни» не заперечували його авторитету, проте критично ставилися до формування культу. Однак на українському ґрунті у творчості поетів, зокрема Г. Чупринки, концепція протиставлення митця й натовпу значно пом'якшувалася. В. Шевчук уважає, що це була естетична, постромантична поза, «намагання визволити, виставити значимість людської індивідуальності вище поняття слухняного чи неслухняного стада» [11, с. 11], епігонство модних у цей час на заході ідей. Такі його думки не підтримує С. Павличко, уточнюючи, що «йшлося не про людину взагалі, а про вибрану людину. І це не романтична чи естетична поза, а центральна філософська орієнтація нового часу» [6, с. 148]. Можна тут погодитися з поглядом на стосунки поета і юрби у світлі саме новочасної філософської доктрини, але естетична поза таки простежена у творчості модерністів, часто надаючи їй штучності, нещирості.

«Українська хата» активно пропагувала антагонізм поета та юрби, який ґрунтується на ідеї Ф. Ніцше про надлюдину. Однак, кинувши погляд на минулу літературу, «хатяни» побачили й там ноти незадоволення поета народом. Такий антагонізм М. Сріблянський фіксує навіть у Шевченка: «*А на громаду хоч наплюй – // Вона капусти головою*». Той же М. Сріблянський, аналізуючи поезію М. Філянського, порівнює його з Шевченком: «Людина живе самотністю, красою природи, яку передає з тонкістю і глибиною Роденбаха, з простотою Гамсуна, з величністю Кобилянської, з любов'ю Шевченка» [7, с. 175]. Таку повагу та вимогливість «хатян» один до одного В. Шевчук пояснює бажанням піднести рідну літературу та ще недосформованістю й невизначеністю митців-модерністів, попри вже наявну чітку естетичну програму.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, намагаючись узгодити національну ідею та естетичну позицію, «хатяни» таки мають як авторитет видатного попередника – Т. Шевченка, адаптуючи його до образу Генія, актуалізуючи романтичну ідею Пророка, відверто стилізуючи під нього чи алюзійно натякаючи, проте не залишаються до нього байдужими, включаючи в літературний процес українського модернізму.

Джерела та література

1. Будяк Ю. Буруни / Юрій Будяк. – К. : Друк. т-во «П. Гаровський», 1910. – 127 с.
2. Голомб Л. Три поети раннього українського модернізму: Олександр Олесь, Грицько Чупринка, Микола Філянський : [монографія] / Лідія Григорівна Голомб. – Ужгород : Ліра, 2011. – 184 с.
3. Денисюк С. Провісник національного воскресіння (до 120-ліття від дня народження Григорія Чупринки) / С. Денисюк // Українська мова та література. – 1999. – № 42 – С. 1–2.
4. Денисюк С. Українознавство початку ХХ століття: характер, проблеми (на матеріалі журналу «Українська хата» (1909 – 1914)) : дис. ... канд. філол. наук : 09.00.12 / Денисюк Сергій Петрович. – К., 1998. – 176 с.
5. Неприцький-Грановський О. «Пелюстки надій» / Олександр Неприцький-Грановський. – К. : Вид-во І. Кременецького, 1910. – 126 с.
6. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі : монографія / Соломія Дмитрівна Павличко. – К. : Либідь, 1997. – 360 с.
7. Сріблянський М. Боротьба за індивідуальність (3 літературного життя за р. 1911 на Україні) / М. Сріблянський // Українська хата. – 1912. – № 3–4. – С. 170–185.
8. Сріблянський М. Поет і юрба (до характеристики «культу» Шевченка) / М. Сріблянський // Українська хата. – 1910. – № 3. – С. 201–206.
9. Чупринка Г. Поезія / Грицько Чупринка. – К. : Рад. письм., 1991. – 495 с.
10. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К. : Просвіта, 1999. – 344 с.
11. Шевчук В. Хатяни й український неоромантизм / В. Шевчук // «Українська хата». Поезії. 1909–1914 / [упоряд. В. Шевчук]. – К., 1990. – С. 3–28.

Шевель Наталья. Особенности интерпретации мотивов и образов Т. Шевченко в творчестве поэтов «Украинской хаты». В статье исследованы особенности влияния личности Т. Шевченко, мотивов и образов его поэтического наследия на творчество видных поэтов «Украинской хаты» Г. Чупринки, А. Неприцкого-Грановского, Н. Шаповала, Ю. Будяка, А. Коваленко, что обусловлено тяготением поэтов-модернистов к органическому синтезу идеологии национализма и эстетики модернизма. Определены традиции и новаторство художественной интерпретации актуальных для модернистов Шевченковских образов, в частности народного певца, кобзы, тумана, ночи, использования формы сна. Обнаружено возможное сознательное ориентирование поэтов «Украинской хаты» на конкретные поэзии Т. Шевченко в плане суггестивного воздействия на читателя средствами рецептивной поэтики. Проанализирована проблема создания культа Шевченко, которая беспокоила членов объединения, и отмечена авторитетность его личности.

Ключевые слова: модернизм, символизм, «Украинская хата», традиционные образы, новаторство.

Shevel Nataliay. The Interpretation of Motives and Images of T. Shevchenko in the Works of Poets of the «Ukrainian House». In the article the features of the influence of Shevchenko's personality, motives and images of his poetic heritage on the works of eminent poets of the «Ukrainian house», well Maintained, A. Nepritsky-Granovsky, N. Shapoval, Y. Budyak, A. Kovalenko, due to the tendency of poets-modernists to organic synthesis of nationalist ideology and aesthetics of modernism. Defined the tradition and innovation of artistic interpretations relevant to the modern Shevchenko images, in particular folk singer, kobza, fog, night, use, form of sleep. Discovered a conscious effort orienteering poets «Ukrainian house» on concrete poetry by T. Shevchenko in terms suggestive effect on the reader means receptive of poetics. Analyzed the problem of the creation of the cult of Shevchenko, which disturbed the members of the Association, and marked the credibility of his personality.

Key words: modernism, symbolism, «Ukrainian house», traditional, innovation.

Стаття надійшла до редколегії
07.09.2015 р.

УДК 821.161.2 (092)

Тамара Шевель

Патріотична домінанта мотиву боротьби в поезії М. Вороного й Т. Шевченка

У статті досліджено патріотичне звучання мотиву боротьби в поезії М. Вороного як прояв зацікавленості модерністів творчістю Т. Шевченка. Виявлено підтвердження цієї надуваги до постаті поета у творчому доробку М. Вороного, проаналізовано суголосність мотиву боротьби в поезії модерніста Шевченковому прагненню боротьби за волю.

Ключові слова: модернізм, символизм, національно-патріотичні мотиви, поетичний цикл, інтертекстуальність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз досліджень цієї проблеми. Молода українська поезія початку ХХ ст. по-новому розробляла тему боротьби за волю України. Поезію модерніста М. Вороного, особливо лірику з громадянським звучанням, теж пронизує національна патріотична ідея. Творчість М. Вороного, як і багатьох українських модерністів, позначена особливим інтересом до постаті Т. Шевченка. Кобзар був для поета, за його власними свідченнями, орієнтиром у життєвій позиції та громадському призначенні. Особливо близьким до Шевченкового є мотив боротьби. Про це принагідно згадують дослідники, зокрема В. Кузьменко [4], В. Погребенник [5; 6], В. Колкутіна [3], проте варто окремо проаналізувати подібність патріотичного звучання мотиву боротьби в поезії М. Вороного на Т. Шевченка.

Мета й завдання статті – дослідити патріотичну домінанту мотиву боротьби в поезії М. Вороного як вияв інтересу модерністів до творчості Т. Шевченка. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: відзначити зацікавленість модерністів загалом та М. Вороного зокрема постаттю Т. Шевченка; виявити у творчому доробку М. Вороного підтвердження цієї надуваги до поета; проаналізувати суголосність мотиву боротьби в поезії модерніста Шевченковому прагненню боротьби за волю.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Модернізм в українській літературі сприяв подоланню комплексу меншовартості, засвоєнню тогочасних новацій у